

Основи візуального спостереження

У посібнику висвітлено загальні положення та концептуальні основи візуального спостереження як способу одержання інформації, зокрема історію становлення, фактичний зміст, юридичну форму, правове регулювання. Проаналізовано положення ст. 269 Кримінального процесуального кодексу України, що визначають підстави проведення такої негласної слідчої (розшукової) дії, як спостереження за особою, річчю або місцем (візуального спостереження).

Акцентовано на особливостях використання результатів візуального спостереження за особою, річчю або місцем як негласної слідчої (розшукової) дії та оперативно-розшукового заходу. Розглянуто питання законності проведення візуального спостереження, виокремлено типові порушення вимог кримінального процесуального законодавства України щодо проведення візуального спостереження.

Видання призначене для суддів, прокурорів, слідчих, оперативних працівників, адвокатів, журналістів, спеціалістів у сфері безпеки й охорони, науково-педагогічних і наукових працівників, здобувачів вищої освіти.

Міністерство внутрішніх справ України
Національна академія внутрішніх справ

С. С. Чернявський, М. Л. Грібов, А. А. Вознюк,
А. А. Небитов, В. В. Гвоздюк

ОСНОВИ ВІЗУАЛЬНОГО СПОСТЕРЕЖЕННЯ

Практичний посібник

Київ – 2024

УДК 343.102-047.26(07)
О-75

Рекомендовано до друку
рішенням Вченої ради
Національної академії внутрішніх справ
27 лютого 2024 року (протокол № 3)

Рецензенти:

Арешонков Віталій Володимирович,
провідний науковий співробітник наукової лабораторії
з проблем протидії злочинності ННІ № 1
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор;

Гора Ірина Віталіївна,
провідний науковий співробітник науково-організаційного центру
Національної академії Служби безпеки України,
доктор юридичних наук, професор;

Лимар Микола Олександрович,
заступник начальника управління Національної поліції України

Основи візуального спостереження: практ. посіб / С. С. Черняв-
О-75 ський, М. Л. Грібов, А. А. Вознюк, А. А. Небитов, В. В. Гвоздюк. – Київ,
Норма права, 2024. – 112 с.

ISBN 978-617-7850-95-2

У посібнику висвітлено загальні положення та концептуальні основи візуального спостереження як способу одержання інформації, зокрема історію становлення, фактичний зміст, юридичну форму, правове регулювання.

Проаналізовано положення ст. 269 Кримінального процесуального кодексу України, що визначають підстави проведення такої негласної слідчої (розшукової) дії, як спостереження за особою, річчю або місцем (візуального спостереження). Акцентовано на особливостях використання результатів візуального спостереження за особою, річчю або місцем як негласної слідчої (розшукової) дії та оперативно-розшукового заходу. Розглянуто питання законності проведення візуального спостереження, виокремлено типові порушення вимог кримінального процесуального законодавства України щодо проведення візуального спостереження.

Видання призначене для суддів, прокурорів, слідчих, оперативних працівників, адвокатів, журналістів, спеціалістів у сфері безпеки й охорони, науково-педагогічних і наукових працівників, здобувачів вищої освіти.

УДК 343.102-047.26(07)

ISBN 978-617-7850-95-2

© Колектив авторів, 2024
© Норма права, 2024

Авторський колектив

Чернявський Сергій Сергійович,

проректор Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України;

Грібов Михайло Леонідович,

провідний науковий співробітник
наукової лабораторії з проблем протидії злочинності
ННІ № 1 Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор;

Вознюк Андрій Андрійович,

завідувач наукової лабораторії з проблем протидії
злочинності ННІ № 1
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор;

Небитов Андрій Анатолійович,

заступник Голови Національної поліції України –
начальник кримінальної поліції,
доктор юридичних наук, професор;

Гвоздюк Віталій Валерійович,

старший науковий співробітник наукової лабораторії
з проблем протидії злочинності ННІ № 1
Національної академії внутрішніх справ,
доктор філософії

Зміст

Перелік умовних позначень	5
Передмова	6
1. Історія візуального спостереження як способу одержання інформації, необхідної для протидії злочинності.	9
2. Фактичний зміст і юридична форма візуального спостереження	19
3. Правове регулювання проведення візуального спостереження за особою, річчю або місцем слідчим і працівниками оперативних підрозділів.	27
4. Використання результатів візуального спостереження за особою, річчю або місцем у кримінальному провадженні	33
5. Візуальне спостереження крізь призму практики Європейського суду з прав людини.	49
6. Проведення візуального спостереження цивільними особами в межах оперативно-розшукової діяльності та кримінального провадження.	67
7. Питання законності проведення візуального спостереження журналістами, приватними детективами, адвокатами та представниками інших професій	71
8. Правомірність використання прийомів і засобів візуального спостереження	87
Рекомендовані джерела	103

Перелік умовних позначень

ЄРДР – Єдиний реєстр досудових розслідувань

ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини

КК – Кримінальний кодекс України

КПК – Кримінальний процесуальний кодекс України

МВС – Міністерство внутрішніх справ

НПУ – Національна поліція України

НСРД – негласна слідча (розшукова) дія

ОРД – оперативно-розшукова діяльність

ОРЗ – оперативно-розшуковий захід

ОРС – оперативно-розшукова справа

СБУ – Служба безпеки України

Передмова

Візуальне спостереження є цілком природним видом діяльності для кожної людини й одним з основних засобів пізнання довколишнього світу. Його використовують представники різних галузей науки у своїх дослідженнях. За допомогою візуального спостереження одержують інформацію, необхідну для розуміння процесів і явищ у природі, суспільстві й поведінці людей.

Іноколи візуальне спостереження здійснюють приховано, аби ті, за ким спостерігають, не довідалися про це. Наприклад, крізь дверний окуляр (камеру) люди часто спостерігають, за тим, що відбувається в під'їзді, а через вікно потай стежить за подіями, що розгортаються у дворі, на вулиці.

Здебільшого негласне візуальне спостереження використовують саме з метою планування подальших дій. Цим методом для здійснення протиправних намірів здавна послуговуються представники криміналітету, диверсанти, терористи. Готуючись вчинити злочин, крадій таємно спостерігає за господарями оселі, звідки має вчинити крадіжку, найманий убивця – за жертвою, диверсанти – за підприємством, де заплановано диверсію. Використання прихованого візуального спостереження з лихими намірами простежується навіть у біблійних сюжетах Старого Заповіту.

Водночас приховане візуальне спостереження використовують для виявлення, припинення та розслідування злочинів. Згідно зі ст. 269 КПК України, візуальне спостереження належить до категорії НСРД. Такі дії можуть проводити винятково для виконання завдань кримінального провадження та лише уповноважені на те суб'єкти. Проте де-факто приховане візуальне спостереження проводять і журналісти, і приватні детективи, і працівники охоронних структур, використовуючи для цього традиційні прийоми й новітні технічні засоби.

Посібник допоможе з'ясувати, коли візуальне спостереження за місцем, річчю та особою є законною дією; чи можуть журналісти, приватні детективи, адвокати та представники інших професій проводити візуальне спостереження; порядок й особливості проведення візуального спостереження як негласної слідчої (розшукової) дії та оперативно-розшукового заходу; у яких випадках результати візуального спостереження не є доказами в кримінальному провадженні; які умови правомірності використання прийомів і засобів візуального спостереження тощо.

1

Історія візуального спостереження як способу одержання інформації, необхідної для протидії злочинності

З найдавніших часів приховане візуальне спостереження активно використовують для одержання інформації правоохоронними, розвідувальними та контррозвідувальними органами всіх держав. Нині воно фактично становить окрему спеціалізацію в діяльності оперативних підрозділів НПУ та інших правоохоронних органів¹.

Про приховане візуальне спостереження як засіб одержання інформації, необхідної для протидії злочинності, є згадки в стародавніх джерелах. Зокрема, про нього йдеться в давньоіндійському трактаті «Артхашастра» («Наука про державний устрій»), що датований орієнтовно IV ст. до н. е. Цей трактат містить цінні відомості щодо державного, політичного та господарського устрою стародавнього індійського суспільства.

Розділ перший трактату «Про правила поведінки» містить главу дев'яту, що називається «Спостереження в своїй країні за групами людей відданих і людей, по-зрадницьки налаштованих». Поміж іншого там зазначено: «Започаткувавши нагляд за головними посадовими особами, нехай цар влаштує нагляд за городянами й сільськими жителями ... І (шпигуни) повинні знати все, що говориться (в натовпі) ... Нехай шпигуни, переодягнені відлюдниками, голеними або із заплетеною косою, дізнаються їх достаток і невдоволення... задоволених нехай (цар) шанує матеріальними дарами і знаками уваги...»².

У розділі четвертому «Про усунення перепон (на шляху до громадського порядку)» є глава 4 «Спостереження за тими, хто живе від таємних прибутків», у якій зазначено: «Головний збирач податків повинен послати в різні місцевості шпигунів під виглядом аскетів, монахів, мандрівни-

¹ Грібов М., Ємець О., Руснак Д. Візуальне спостереження за особою, річчю або місцем як засіб протидії торгівлі людьми. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 116 (3). С. 8–21.

² Kautilya's Arthashastra. Translated into English by R. Shamasastri. Bangalore: Government Press, 1915, P. 613. URL: <https://www.sanskritebooks.org/2009/11/arthashastra-of-chanakya-english-translation/>.

1. Історія візуального спостереження як способу одержання інформації, необхідної для протидії злочинності

ків, співаків, фокусників, посередників, провісників, тлумачів знамень, астрологів, лікарів, божевільних, німих, глухих, дурнів, сліпих, торговців, майстрів, жонглерів, власників притонів, власників шинків, продавців пиріжків та вареного м'яса і рису. Такі повинні розпізнавати чесність і нечесність жителів селища й наглядачів»³.

У Старому Заповіті (Книга Ісуса Навина, глава 2) зазначено: «І послав Ісус, син Навина, із Ситтіму двох таємних спостерігачів, говорячи: “Ідіть, огляньте цей Край та Єрихон”. Вони пішли і прийшли до дому однієї блудниці, а ім'я їй Раав, і залишилися ночувати там. І було сказано царю Іерихонському: ось, якісь люди з ізраїлевих синів прийшли сюди в цю ніч, щоб видивитися цей Край»⁴.

З Нового Заповіту відомо, що за Ісусом Христом проводили як відкрите, так і приховане стеження. Книжники та фарисеї невідступно переслідували його, аби використати зібрану інформацію проти нього. Зокрема, у Євангеліях від Марка [3: 1–6], Матфея [12: 9–14], Луки [6: 6–11] описано такий випадок⁵.

«Книжники та фарисеї спостерігали за Ним, чи не зцілить Він у суботу, щоб знайти звинувачення проти Нього. Він же знав думки їхні і сказав чоловікові, що мав суху руку: “Устань і стань посередині”. І він підвівся і став. Тоді сказав їм Ісус: “Запитаю Я вас: Що годиться робити в суботу? Добро чи зло? Врятувати душу чи погубити?” Вони мовчали. І, подивившись на всіх них, сказав чоловікові: “Простягни свою руку”. Він так і зробив; і стала рука його

³ Kautilya's Arthashastra. Translated into English by R. Shamasastri. Bangalore: Government Press, 1915, P. 613. URL: <https://www.sanskritebooks.org/2009/11/arthashastra-of-chanakya-english-translation/>.

⁴ Біблія, або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту / пер. з давньоєвр. та грец. Київ : Укр. бібл. т-во, 1993. С. 1253.

⁵ Біблія, або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту / пер. з давньоєвр. та грец. Київ : Укр. бібл. т-во, 1993. С. 1253.

здорова, як і друга. Вони ж дійшли до сказу і говорили між собою, що б їм зробити з Ісусом»⁶.

Загалом в історії людства відомо про значну кількість випадків, коли приховане візуальне спостереження використовували державні органи, аби зібрати інформацію про праведників, діяльність яких була невдоволена влада. Тому слід урахувати, що візуальне спостереження можна використовувати як для забезпечення прав людини, так і для досягнення інших завдань, що можуть порушувати ці права.

Історія правової регламентації розшукової роботи на теренах сучасної України сягає ще першої редакції «Руської правди»⁷. У цьому документі містяться згадки про такі форми розшуку, як «звід» і «гоніння сліду».

Перше унормування негласного спостереження як засобу проведення дізнання на теренах сучасної України відбулося після набрання чинності 1864 року Статутом кримінального судочинства, у ст. 254 якого зазначено: «Під час провадження дізнання поліція всі необхідні їй відомості збирає шляхом розшуку, словесними розпитуваннями та негласним спостереженням, не проводячи ні обшуків, ні виїмок у будинках». Отже, негласне спостереження поряд із розпитуваннями було основним засобом проведення дізнання.

У Статуті кримінального судочинства не містилося нормативно-правової регламентації проведення негласного спостереження. Формуючи доктрину кримінального судочинства, укладачі Статуту визначали, що мета дізнання полягає в тому, щоб негласним шляхом зібрати можливо ґрунтовні відомості про злочин та винних у ньому осіб і підготувати матеріал для попереднього слідства й суду, а тому поліція не обмежена жодними зовніш-

7

⁶ Біблія, або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту / пер. з давньоєвр. та грец. Київ : Укр. бібл. т-во, 1993. С. 1253.

⁷ Руська правда / уклад. проф. С. Юшков. Київ : Укр. акад. наук, 1935. URL: <http://litopys.org.ua/yushkov/yu.htm>.

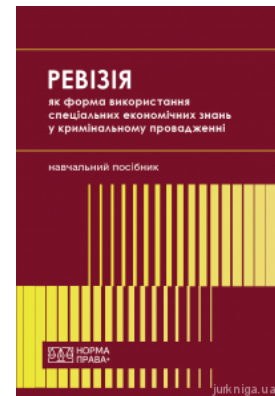
Книги, які можуть вас зацікавити

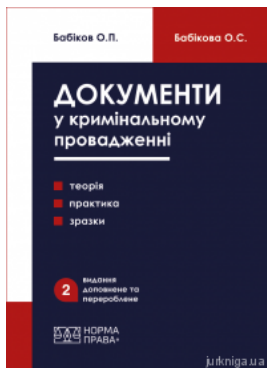
Негласні слідчі
(розшукові) дії: теорія і
практика. Видання
друге

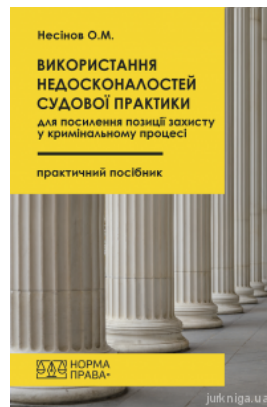
Негласні слідчі
(розшукові) дії:
науково-практичний
коментар глави 21 КПК
України з постатейними
правовими позиціями
Верховного Суду

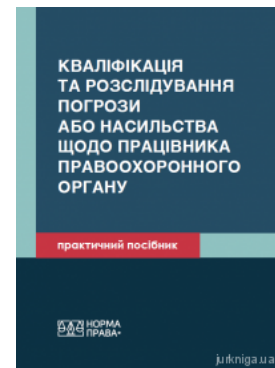
Ревізія як форма
використання
спеціальних
економічних знань у
кримінальному
провадженні

Документи у
кримінальному
провадженні (теорія,
практика застосування,
зразки). Видання друге

Використання
недосконалостей
судової практики для
посилення позиції
захисту у
кримінальному процесі

Кваліфікація та
розслідування погрози
або насильства щодо
працівника
правоохоронного
органу

Перейти до галузі права
Кримінальне право та процес

[Перейти на сайт](#) →